

BASIN HÜRRİYETİ VE SINIRLARI

Prof. Dr. Servet ARMAĞAN*

GİRİŞ

Aşağıdaki satırlarda asrımızın üzerinde en çok konuşulan bir hürriyeti üzerine, özellikle sınırları ile ilgili düşüncelerimizi açıklayacağız. Bu hürriyet “Basın Hürriyeti” diye isimlendirilen hürriyettir. Alman dilinde buna “Pressefreiheit” ismi verilir. Diğer dillerde de buna benzer tabirler kullanılmaktadır.

Bu hürriyetin asrımızda çok konuşulmasının sebebi yazılı basın ve bilhassa son yıllarda çok yaygınlaşan görsel basının ortaya çıkmasıdır. Bilhassa TV yayıncılığında canlı yayın sayısının artması, teknolojik imkanların çoğalması ve naklen yayın kolaylıklarının artması sebebiyle basın hürriyeti, kendisinden en çok bahsedilen hürriyetlerden biri olma durumunu muhafaza etmektedir.

Basın hürriyetinden çok söz edilmesinin bir diğer sebebi de her gün insanların bu hürriyetle burun buruna yaşamasıdır. Her birimiz hemen her gün bir gazete alıyoruz, hemen her gün evimizdeki televizyonda dünyadan ve yurttan haberler dinliyoruz, hemen her gün eğlence programları seyrediyor, iktisadi, siyasi, içtimai haberler dinliyoruz. Teknolojik gelişmeler basın hayatını canlandırdığı gibi insanların da merakını tahrik ediyor.

Bu hürriyetin çok konuşulmasının bir başka sebebi de kamu görevlilerinin ve emniyet güçlerinin basın mensuplarıyla çok sıkı bir temas halinde olmalarıdır. Denilebilir ki emniyet güçlerinin her gün temasta bulunduğu ve her gün de muhatap olmaktan kaçamadığı hürriyet her halde basın hürriyetidir. Çünkü ne suçluluk oranı, ne terör, ne yurtiçi ve yurtdışı casusluk olayları emniyeti bu kadar ilgilendirmektedir.

Son olarak 8 Haziran 1996 günü İstanbul Beyoğlu’nda yapılmak istenen bir gösteri sebebiyle medya mensuplarının emniyet güçlerinden, emniyet güçlerinin de medya mensuplarının Şikayetçi olmaları bu konuda ne ilk Şikayettir, ne de son olacaktır. Çünkü kamu güvenliği ve basın hürriyeti birbiriyle çok yakın teması olan iki kavramdır, ve çok defa yanlış anlaşılmakta ve uygulanmaktadır.

1- BASIN HÜRRİYETİ FİKİR AÇIKLAMA HÜRRİYETİNİN BİR ÇEŞİTİDİR

* İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Profesörü

Fikirleri veya düşünceleri açıklama ve yayma hürriyeti modern anayasalarda yer almış bulunuyor. Bizim anayasamızın da 26.maddesinde bu hürriyetin esasları belirtilmiştir. Aslında 25.md. “Düşünce ve Kanaat Hürriyeti” başlığını taşımakta ise de “düşünceleri açıklama hürriyeti” 26.maddedir. 25.maddede “insanların düşüncelerini açıklamaya zorlanamayacağı” ifade edilmiştir. 25.maddenin metni şöyledir:

Anayasa Madde 25: **“Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir.**

Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.”

26.madde ise düşüncelerin açıklanması yayılmasıyla ilgilidir. Bu maddenin I.fikrası şöyle demektedir.

“Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.”

Belirtelim ki **“Basın Hürriyeti”** sadece 1982 Anayasamızda değil, diğer anayasalarımızda da yer almıştır. 1982 Anayasasının 28.maddesinin 1.fikrası şöyle demektedir:

“Basın hürdür, sansür edilemez. Basımevi kurmak izin alma ve mali teminat yatırma şartına bağlanamaz.”

Bundan evvelki 1961 Anayasasında 22.madde, 1924 Anayasasında 77.madde basın hürriyeti konusunu düzenlemişti. 1921 Anayasasında **“Basın Hürriyeti”**nden bahsedilmiyordu ama 1876 tarihli ilk anayasamızda da **“Matbuat Hürriyeti”** ismi altında bir hürriyetten bahsediliyordu ki bu kavram bugünkü **“Basın Hürriyeti”**ni içine almaktadır.

2- **“BASIN HÜRRİYETİ” ÖNEMİNE BİNAEN VERİLMİŞ BİR İSİMDİR**

Yukarıda dedik ki **“Basın hürriyeti, fikir açıklama hürriyetinin bir çeşididir”**. Gerçekten de insanlar, bu hürriyeti manâsında düşüncelerini basın hürriyeti yoluyla açıklamaktadırlar. O sebeple basın hürriyeti, düşünceyi açıklama hürriyetinden başka bir şey değildir. Televizyon ve gazete gibi kitle iletişim vasıtaları, bu düşüncelerin açıklanmasında birer araçtır. Ama çok yaygın bir alan olduğu ve müessir bir vasıta olduğu için ve emniyet güçleri ile de çok yakın teması olduğu için bu hürriyete ayrı bir isim verilmiş ve ayrı bir kanunla düzenlenmiştir. Anayasamızda ayrı bir maddede yer aldığı gibi, bu konuda ayrı

Basın Kanunu'da vardır. Hatta Televizyon Kanunu gibi ayrı kanun da çıkartılmıştır.

3- FAALİYET ALANI

Basın hürriyetinin faaliyet alanı sadece haber vermek değildir. Basın hemen her konu ile ilgili haber, resim, röportaj, hikaye, roman vs. alanlarını kapsayan bir vasıta haline gelmiştir. Bilhassa görsel basın dediğimiz televizyon bunun en canlı örneğidir. Özellikle seçimler sırasında ve seçimden sonraki hükümet krizlerinde, dış politikanın canlı olaylarında kendisinden çok bahsedilen ve bilhassa politikacıların dikkatini çok çeken bir hürriyet halinde kendini göstermektedir. Televizyonlar, Hodri Meydan, Arena, Söz Fato'da, Ateş Hattı, Siyaset Meydanı gibi çok cazip programlarla basın hürriyetini kullanmaktadırlar.

Öyle anlaşılıyor ki bu hürriyetin alanının sonsuz olduğunu söylemek hatalı olmaz.

4- BASIN HÜRRİYETİNİN SINIRLARI

Acaba Basın Hürriyeti sınırlı bir hürriyet midir, yoksa mutlak mıdır?

- a- Herşeyden evvel söyleyelim ki "hiçbir hürriyet mutlak değildir". Her hürriyetin mutlaka bir sınırı vardır.
- b- "Mutlak Hürriyet" diye bir hürriyet yoktur. Zaman zaman "düşünceleri açıklama hürriyetinin mutlak olduğu söylenmekte ise de son derece yanlıştır. Din ve Vicdan Hürriyeti de dahil olmak üzere her hürriyetin sınırları vardır.
- c- Acaba basın hürriyetinin sınırları nelerdir?:

Herşeyden önce Anayasanın 13.maddesinde genel olarak hürriyetlerin sınırlanabileceği belirtilmiştir.

Anayasa Madde 13.: "Temel hak ve hürriyetler, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, millî egemenliğin, Cumhuriyetin, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel asayişin, kamu yararının, genel ahlâkın ve genel sağlığın korunması amacı ile ve ayrıca Anayasanın ilgili maddelerinde öngörülen özel sebeplerle, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.

Bu maddede yer alan genel sınırlama sebepleri temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir."

Ayrıca 26.ve 27.maddelere bir atıf vardır. 28.maddenin 4.fıkrasına göre “basın hürriyetinin sınırlanmasında Anayasanın 26.ve 27.maddelerinin hükümleri uygulanır.”

Anayasanın 26.ve 27.maddeleri şöyledir:

Madde 26: “Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

Bu hürriyetlerin kullanılması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının Şöhret veya haklarının özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevlerinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında kanunla yasaklanmış olan herhangi bir dil kullanılamaz. Bu yasağa aykırı yazılı veya basılı kağıtlar, plaklar, ses ve görüntü bantları ve diğer anlatım araç ve gereçleri usulüne göre verilmiş hakim kararı üzerine veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınan merciin emriyle toplattırılır. Toplatma kararını veren merci bu kararını, yirmi dört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hâkim bu uygulamayı üç gün içinde karara bağlar.

Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellemek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz.”

Madde 27: “Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

Yayma hakkı, Anayasanın 1 inci, 2 inci ve 3 üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz.

Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir.”

Görüldüğü gibi burada bir genel sınırlar, bir de özel sınırlar söz konusu olmaktadır.

d- Ayrıca “kişilerin şeref ve haysiyeti”, “kişilerin özel hayatı” ve “devlet sırları” da basın hürriyetinin sınırlarını teşkil etmektedirler.

Yargıtay 4.Hukuk Dairesi 1994/1123 esas ve 1994/6518 karar sayılı ve 11.07.1994 tarihli kararında şöyle demektedir:

“Basının yansız ve özgür olarak haber verme, bir düşünce görüşü tartışma eleştirme, kamuoyunu aydınlatmaya ilişkin fonksiyonunu yerine getirebilmesi bazı ayrıcalıkları gerektirir. Ancak tüm özgürlüklerde

olduğu gibi basın özgürlüğü de kişi ve toplum yararı açısından sınırlıdır. Kiřinin onur ve saygınlığının korunmasına ilişkin Medeni Kanunun 24 ve Borçlar Kanununun 49.maddesi ile Anayasanın 28.maddesi, basın özgürlüğünün özel hukuk alanında sınırlamasıdır.”

Yine 4. Hukuk Dairesinin 1993/607 esas, 1993/14351 karar sayılı ve 09.12.1993 tarihli kararı da basın hürriyetinin sınırlı olduğunu ve kişilerin Şeref ve haysiyetini koruyan hükümlerle sınırlı olacağı, bu Şeref ve haysiyete tecavüz edildiği takdirde tazminatla mükellef olduğu belirtilmiştir.

5- BAZI MÜŞAHADELER

Burada bazı hatıralarımı nakletmek isterim:

1-Dr. Nejat Eczacıbaşı'na İstanbul Üniversite fahri doktora payesi veriyordu. Öğretim üyeleri merasimi seyretmek için toplanmışlardı. O sırada basın mensupları önümüze gelerek Nejat Eczacıbaşı'nın ve Rektör Bey'in fotoğrafını çekmek istediler. O kadar büyük bir kalabalık geldi ki, biz öğretim üyeleri, oturduğumuz yerden, hatta ön sırada oturanlar dahil, merasimi seyredemez olduk! Şikayetçi olduk, gazeteciler biz görev yapıyoruz, siz sonra seyredersiniz dediler.

2- İkinci bir hatıram şudur: Almanya'da cereyan etmiş olan bu olay, gerçekten de basın hürriyetiyle kişilerin hak ve hürriyetleri ve devlet güvenliği esaslarının korunmasının sınırları açısından oldukça enteresandır.

1977 yılında şöyle bir olay cereyan etmiştir:

Alman Gizli Haber Alma Teşkilatı, bir terör grubunun Köln Şehrinin dışındaki ormanda bir evde toplandıklarını tespit etmiş ve gizli dinleme cihazları ile konuşmalarını banda almıştır. Bu konuşmalardan ertesi gün Avusturya'nın Viyana Şehrinde yapılacak olan OPEC toplantısının basılacağı ve uzmanların rehin alınacağı öğrenilmiş ve bu istihbarattan sonra gerekli tedbirler alınarak bir faciyanın önüne geçilmiştir.

Bu hadiseden bir müddet sonra Almanya'nın Der Spiegel dergisi, basın hürriyetinin ihlal edildiğini belirterek Gizli Haber Alma Teşkilatının ve özellikle İç İşleri Bakanlığının ilgili şahıslardan özür dilemesini istemiştir. Söz konusu ev toplantısına Almanya'da nükleer araştırmalar yapan bir tesiste çalışan bir uzman doktorun da katılması Almanya'nın emniyeti bakımından tehlikeli kabul edilmiştir. Basına göre gizli dinleme basın hürriyetine aykırıdır, o sebeple özür dilenmelidir.

Bu olay benim Almanya'da bulunduğum sırada, çok sansasyonel bir şekilde haftalarca devam etti ve neticede Federal

Almanya İç İşleri Bakanı ilgili doktor uzmanı parlamentoya çağırıldı. Doktoru dinleyici salonunda kabul ederek kendisinden özür dilediler ve böyle bir şeyin bir daha olmayacağını belirttiler.

3- Üçüncü bir örnek bundan bir süre önce televizyonlarımızda seri halde gösterilen bir filmle ilgilidir. Bu film Türk Silahlı Kuvvetlerinin çalışma şekli, organizasyonu ve kullanılan bayrak ve rütbelerle alay eden bir filmdi. Başrolünü Kemal Sunal'ın oynadığı bu filmde Türk Silahlı Kuvvetlerinin her şeyiyle alay ediliyordu. Fakat filmin baş kısmında "Bu filmde hiçbir kişi ve kurum söz konusu edilmemiştir. Kişi ve olaylar hayalidir" şeklinde bir ibare yer alıyordu.

Burada da basın hürriyetinin ardına sığınarak aylarca, her ülkenin olduğu gibi bizim de gözbebeğimiz olan Türk Silahlı Kuvvetlerimiz alay mevzuu yapılmıştır.

NETİCE

Basın hürriyeti ve sınırları konusunda çok şeyler söylenmiştir. Asrımız kitle haberleşme vasıtalarının çok yaygın olduğu bir asır olduğu için bu konuda çok eser verilmiş olması gayet tabidir. Yukarıda tarafsız olarak belirttiğimiz tespit ve yorumları şu neticelere bağlayabiliriz:

1-Basın hürriyetinin seviyeli olması, toplumun seviyeli olmasına bağlıdır. Bir diğer deyişle toplumdaki değer hükümlerinin seviyesi basın hürriyetine de yansımaktadır. Ahlaki ve dini değerlere, kişilerin şeref ve haysiyetine önem vermeyen veya az önem veren toplumlarda basın hürriyeti de bu değerlere hürmet göstermeyecektir.

2- Basın mensupları bilmelidir ki, basın hürriyeti ne kadar değerliyse, kişilerin özel hayatı da o derece gizlidir ve değerlidir.

Mesela seneler önce eski Başbakan Tansu Çiller'in evinin bahçesindeki boş bir havuzda mayoyla güneşlenmesini gösteren fotoğraflar bir gazetede yayınlanmıştı. Kanaatimce tamamen özel hayatın gizliliğini ihlal eden, kişilerin şeref ve haysiyetiyle alay edilen bir manzaradır. Ama basın hürriyeti maskesi altında bu konu da kapandı.

3- Basın mensupları haber alma, yorumlama, haberleri nakletme konusunda ne kadar serbest iseler, devletin emniyeti de o derece önemlidir ve korunmalıdır. Aynı derecede kişilerin şeref ve haysiyeti, özel hayatı, devletin güvenliği de korunmalıdır. Basın hürriyetiyle diğer değerler arasında bir denge kurulmalıdır. Bu denge kurulmadığı takdirde emniyet güçleri ve basın mensupları daima birbirlerinden şikayetçi olacaklardır.

Mesela yukarıda da bahsettiğimiz 8 Haziran 1996 tarihinde İstanbul Beyoğlu'nda meydana gelen ve basın mensuplarıyla emniyet güçlerinin

karşılıklı olarak birbirlerini suçlamalarına sebep olan olay şöyle cereyan etmiştir:

Bazı gruplar belli maksatlarla oturma eylemi yapmak istemişler, polis de buna mani olmuştur. Polis müdahale sırasında basın mensuplarına olaylara müdahale etmemelerini ve uzaktan fotoğraf çekmelerini söylemiş, basın mensupları polise saldırmışlar, polisler de basın mensuplarını tartaklamışlar ve böylece yukarıda belirttiğimiz iki değer arasında bir denge kurulmadan yakışsız olaylar cereyan etmiştir.

Bir taraftan “Polis bizim polisimizdir. Güvenliğimizi sağlasın” diyoruz. Diğer taraftan da işimize gelmediği zaman, basın hürriyetini ihlal ettiği iddiasıyla onlara saldırıyoruz. Bu paradoksal bir durumdur.

Kanaatimce polis bir yasak koyduğu zaman bu yasağa uymak gerekir. Eğer emniyet amirlerinin şahsi kusurları varsa adliye mahkemelerine, hizmet kusurları varsa idare mahkemelerine her zaman dava açılabilir. Hak arama hürriyeti böyle olur. Aksi halde “Basın sınırsız olarak serbesttir. Yasaklara uymaz, polisi tartaklayabilir” anlayışıyla hareket etmek doğru değildir. Bu şekilde davranıldığı sürece medya mensuplarıyla emniyet güçleri arasındaki sürtüşme devam edip gider. Hiçbir hürriyet diğerinden üstün değildir, ancak hürriyetlerin kullanılma zaman ve genişliği tartışılabilir.

Söz buraya gelmişken basın hürriyetinin kötü kullanılması hakkında aşağıdaki misalleri vermek isterim.

- 1- Basınımızda sık sık yer aldığı ve dünya basınında da kullanılan ve basın hürriyetinin kötü kullanılmasına bir misal bazı kimselerin aşk skandalları ve metresleriyle ilgili hayatlarının medyaya yansımalarıdır. Basın mensuplarının da aşk hayatı yaşadığı, hatta birçoğunun metreslerinin olduğu bir dünyada, Bakan, genel müdür, politikacı gibi yüksek seviyeli kimselerin aşk hayatlarını “skandal” diye tanıtmak ve onların metreslerini afişe etmek her halde basın hürriyetinin kötüye kullanılmasıdır. Çünkü bütün bunlar kanunun yasaklamadığı fiillerdir. Laik kanunlar bunu yasaklamadığına göre bir Bakan’ın karısından başka birisi ile aşk hayatı yaşaması suç teşkil etmez. Bu sebeple konuyu basın hürriyetinin hudutları içine alıp mevzu etmemek gerekir. Tamamen kendisi ile Allah’ı ve eşi arasında olan bir meseledir. Kaldı ki büyük gazete patronlarının hemen hepsinin ya metresi var, ya da sık sık kadın değiştirip hayatlarını sürdürmektedirler.

Aşk skandalları İngiltere’de, Amerika’da ve diğer devletlerde olduğu gibi memleketimizde de zaman zaman siyasi krizlere sebep olmaktadır. Bir bakanın metresiyle fotoğrafının çekilerek yayınlanması, a bakanın istifasına hatta hükümet krizlerine yol açmaktadır ki

kanaatimce laik hukuk düzeninde bu şekilde yayın yapmak basın hürriyetini kötüye kullanmak demektir.

- 2- Basın hürriyetinin kötüye kullanılmasının ikinci örneği liderleri suni sebeplerle tokuşturmadır. Bilhassa televizyonlarda canlı yayınlara çıkarıp siyasi liderleri tokuşturan ve onların ağzından birbirlerini kırıcı sözler alarak aralarındaki münafereci arttıran bir yol takip edilmektedir. Bu da basın hürriyetinin kötü kullanılmasına bir misal teşkil eder. Çünkü canlı yayın olduğu için konuşmacılar konuşmalarını muntazam yapamamaktadırlar. Bu durumda, ağızlarından son derece gönül kırıcı, kanunlara aykırı beyanlar çıkmaktadır ki bu da kanaatimce siyasi parti liderlerinin yıpranmasına ve kısır çekişmelerin devam etmesine yol açmaktadır. Bilhassa seçimlerden önce veya hemen sonra bu yola başvurulması son derece yanlış bir davranış ve basın hürriyetinin kötüye kullanılmasıdır.
- 3- Üçüncü kötüye kullanma sahası, bilhassa seçimlerde menfaat karşılığı yayın yapmadır. Bütün dünyada olduğu gibi memleketimizde de görülen bu davranış, maalesef basın hürriyetinin bir koz olarak kullanılmasından ibarettir. Bir partinin yerilmesi veya övülmesi karşılığında para alındığı maalesef duyuluyor. Basın mensupları bunu bir kazanç kapısı olarak kabul ediyorlar. Gazetelerine teşvik verilmesi, kurdukları şirketlerin devletten ihale alması vs. için yayın yaptıkları biliniyor. Ülkemizdeki gazete patronlarının zaman zaman yaptıkları açıklamalarda basın kuruluşlarının gazetecilik yapmaktan başka bir şey yapmamaları gerektiği hususunu belirtmelerine rağmen bu durumun devam ettiğini maalesef görüyoruz. Bu konuda TBMM'de açık bir soruşturma yapılmak istenmiş fakat netice çıkmamıştır. Bu tür davranışlar da basının hürriyetini kötüye kullanılmasıdır.
- 4- Dördüncü bir kötüye kullanma sahası da yüksek mevkileri işgal eden kimselere hakaret ederek Rating yapmadır. Basın mensupları; general, rektör, genel müdür ve hatta bakan ve başbakan ve büyük holdinglerin idarecileri gibi yüksek mevkideki kişilere hakaret ederek, Rating yapma ve satışlarını yükseltme yoluna gitmektedirler. Tabii hiç kimse sıradan bir vatandaşa hakaret etmeyi düşünmüyor, ama saydığımız bu kimseler güzel bir propaganda vasıtası oluyor. Bu da basın hürriyetinin kötüye kullandığı bir saha olarak dikkat çekmektedir.

Diğer sahalarda da basın hürriyetinin kötüye kullanıldığı gösterilebilirse de kanaatimce bu 4 saha çok önemlidir.

Netice olarak Őunu belirtelim ki, basın, bu davranıŐlarıyla güvenirliliğini kaybetmektedir. Son zamanlarda yapılan anketlerde halkımızın politikacılardan da fazla basına güvenmediği belirtilmektedir. Basın gözümüz, kulağımızdır ama basın hürriyetinin verilifŐ gayesine uygun hareket etmelidir. Her hürriyetin suistimal edilmemesi gerektiği gibi basın hürriyetinin de suistimal edilmemesi gerekir.